ੴ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

-ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਪ੍ਰਵਚਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ, ਸਿੱਖੀ-ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਨਾਮਧਾਰੀ-ਸੰਤ-ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ। ਆਪ ਨੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਖਾਲਸਈ ਰਹਿਤ-ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਤੇ ਗਊ-ਗ੍ਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ, ਆਪ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਲੋਕਾਚਾਰ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਰਸਮੋਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਬਣਾਇਆ। ਐਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉਪਮਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ-

ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਜਿਨਿ ਭਰਮ ਗੜੁ ਤੋੜਿਆ।
ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਸਿਉ ਜੋੜਿਆ।

ੴ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਉਸ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਸਤਿਜੁਗ ਵਰਤਾਇਆ।
ਉਸ ਸੁੱਤਾ ਮੁਲਕ ਪੰਜਾਬ ਦਾ, ਫਿਰ ਟੁੰਬ ਜਗਾਇਆ।
ਉਸ ਨਾਮ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜੀਹਦਿਆਂ, ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਇਆ।
ਉਹ ਬਣਿਆ ਸਾਧ ਸ਼ੈਤਾਨ ਤੋਂ, ਅਸਚਰਜ ਵਖਾਇਆ।
ਪੈਂਦਾ ਜਦ ਵੀ ਜਗ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸਾਇਆ।
ਹਰਿ ਜੁਗ ਜੁਗ ਭਗਤਿ ਉਪਾਇਕੈ ਪੈਜ ਰੱਖਦਾ ਆਇਆ।

ਸ੍ਰ. ਹਰਸਾ ਸਿੰਘ ਚਾਤਰ "ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ"

-ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਲੇਖਕ: ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਫਰਵਰੀ 2016

5000 ਕਾਪੀਆਂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ
ਦੂਸਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ਼ਤਾਬਦੀ
(1816-2016 ਈ:)

12 ਫਰਵਰੀ 2016

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ (ਰਜਿ:)
ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) 141126
ਫੋਨ: 0161-2833199
ਈ-ਮੇਲ: vnvj@sribhainisahib.com

ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

-ਸੁਵਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਇਸ ਜਨਉਭਾਰ ਅਤੇ ਫਿਰ 1907 ਈ. ਦੇ 'ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ' ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਸਰ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਦੋ ਕੋਨੇ ਮਿਥ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ, ਲਗਾਤਾਰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ। ਕੌਮੀ ਮੁਕਤੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀਆਂ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਹੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:

"ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ।
ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗੜਵੇ ਰੱਖਦੇ, ਗਲ ਵਿਚ ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ।
ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਪਾਉਂਦੇ, ਸਿੱਧਾ ਰੱਖਦੇ ਚਾਲਾ।
ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਈਨ ਨਾ ਮੰਨਦੇ, ਮੰਗਿਆਂ ਦੇਣ ਨਾ ਹਾਲਾ।
ਰਾਜ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦਾ, ਚੰਦ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਚਾਲਾ।"

ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਹਾਂਨਾਇਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਦੁੱਤੀ ਗੁਣ ਹਨ ਕਿ ਆਮ ਆਦਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾ ਮੰਡਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਬਦੀ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ, ਵਧੇਰੇ ਊਰਜਾਵਾਨ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ, ਕੁਝ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸੰਗਠਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਮਾਲ ਸਦਕਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਆਪ ਦਾ ਆਗਮਨ, ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਅਤੇ ਛੇਵੀਂ ਦੀ ਦਰਮਿਆਨੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਮਤ 1872 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਕ 3 ਫਰਵਰੀ 1816 ਨੂੰ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦੇ ਭੈਣੀ-ਰਾਈਆਂ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਕਿਰਤੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਦਰਅਸਲ

ਰਾਈਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬੱਝਾ ਭੈਣੀ ਵੀ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਲੁਹਾਰਾ-ਤਰਖਾਣਾ ਜੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਕਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਭੈਣੀ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਭੈਣੀ ਭੂੰਦੜ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੇਰ ਉੱਜੜ ਕੇ ਫਿਰ ਵੱਸਣ ਬਾਅਦ, ਭੈਣੀ ਆਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਆਪ ਦੇ ਮਾਤਾ ਸਦਾ ਕੌਰ ਜੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੁਆਣੀ ਸਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੋਧ, ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ਤੀਜ, ਸੰਮਤ 1876 ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੀਆਂ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਸਨ-ਵੱਡੀ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਰਾਇਪੁਰ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਦੇ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਤੋਪਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂਦਾਰ ਸੀ, ਛੋਟੀ ਬੀਬੀ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮ ਕੌਰ ਸੀ।[1]

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਨਕਾ ਪਿੰਡ ਨੰਗਲ ਵੀ ਏਸੇ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਇਸੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲਲਤੋਂ ਤੋਂ ਰਾਈਆਂ ਆਏ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਧਰੌੜ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ, ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਬੂ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ, ਬੀਬੀ ਜੱਸਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਮੁਕਲਾਵੇ ਦੀ ਰਸਮ, ਲੜਕਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜੁਆਨ ਹੋਣ ਬਾਅਦ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸੰਤਾਨ ਵਜੋਂ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਲੜਕਾ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਫੌਜੀ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਅੱਠਾਂ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲ ਵਸਿਆ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਖਟੜੇ ਚਹਾਰਮੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਦੇ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਦਯਾ ਕੌਰ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਦੇ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਉਹ ਬੀਬੀ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਾਅਦ ਬੇਔਲਾਦ ਚੱਲ ਵਸੀ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਾਫੀ ਫਲਿਆ-ਫੁੱਲਿਆ।

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸਦਾ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਸੂਰਬੀਰਾਂ, ਹਠੀਆਂ, ਜਪੀਆਂ, ਤਪੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਕੇ, ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਮਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਬੀਜ ਆਰੋਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਜ਼ਮੀਨ

ਬਟਾਈ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਾਲ, ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਸੀ। ਹਾਣੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਚਰਾਂਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂ ਚਰਾਉਣ, ਅੱਠਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਬੱਚੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਦੇ, ਆਪ ਕਦੇ ਸੋਟੀ ਰੰਬੇ 'ਤੇ ਖੜਕਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਕਦੇ ਰੱਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਸਮਾਧੀ ਸਥਿੱਤ ਹੋ ਭਜਨ ਕਰਦੇ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜ ਗਰੰਥੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ। ਬਿਲਗਾ (ਜਲੰਧਰ) ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਊਨੇ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਡੇਰੇ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਪਾਸ ਰੁਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵੇਲੇ ਦੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਮਨਸਾ ਰਾਮ ਨਾਲ, ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਥਾ ਲੈ ਕੇ, 9-10 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸਰਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਲੁਹਾਰਾ-ਤਰਖਾਣਾ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਆਪ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸੁਡੌਲ, ਸੁਅਸਥ, ਸੁੰਦਰ, ਫੁਰਤੀਲਾ, ਕੱਦ ਇਤਨਾ ਲੰਬਾ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਸਵਾ ਛੇ ਫੁੱਟ ਕਿ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੇ ਦੂਰੋਂ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਂਦੇ। ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਤਿੱਖੇ, ਛਾਤੀ ਚੌੜੀ, ਕਮਰ ਪਤਲੀ, ਲੰਬੇ ਬਾਜੂ, ਹੋਂਠ ਪਤਲੇ ਅਤੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੁਹਣੇ ਉੱਚੇ-ਲੰਬੇ ਜੁਆਨਾਂ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਉਪਯੁਕਤ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਸੰਨ 1837 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਹਿਨੋਈ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਛੁੱਟੀਆਂ ਕੱਟ ਕੇ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ।[2] ਫੌਜੀ ਜੀਵਨ ਦੇ 1845 ਈ. ਤੱਕ ਦੇ ਇਹ ਅੱਠ-ਨੌਂ ਸਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੇ ਬੜੇ ਹੋਣੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਵਰ੍ਹੇ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਬਾਅਦ ਖ਼ਾਨਾ ਜੰਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ-"ਜਿਹੜਾ ਬਹੇ ਗੱਦੀ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਂਦੇ" ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ. ਸਰਦਾਰ ਲੁਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਭੂਤ ਮੰਡਲੀ' ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਅਧੋਗਤੀ ਦੇ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹ ਸਨ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਪੈਨੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਕੇ, ਹਰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ, ਸੈਨਾਪਤੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਆਦਿ ਨੂੰ, ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਮੰਡੀ ਦਾ ਮਾਲ ਬਣਿਆ ਵੇਖ ਕੇ,

ਖੁੱਲ੍ਹਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, "ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਦੀਵਾ ਗੁੱਲ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਮਲੇਛਾਂ ਮੇਂ ਤਲਵਾਰ ਛੇਤੀ ਖੜਕੇਗੀ" ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਆਪ ਨੂੰ ਥਮਲੇ ਨਾਲ ਸੰਗਲ ਮਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੀ ਮਸਤਾਨੀ ਕਾਰ ਅਤੇ ਅਜ਼ਮਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੇੜੀਆਂ, ਸੰਗਲ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਦਿੱਤੇ।[3]

ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸੈਨਿਕ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਵੀ ਆਪ ਜਿਉਂ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਕੱਢ ਕੇ ਦਾਲਾ-ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਜਮ੍ਹਾ ਰਖਦੇ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿੰਦੇ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਵਾਲੀ ਪਲਟਣ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪਲਟਣ' ਪੈ ਗਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਫ਼ੌਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਨ : ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ 'ਚੱਕ' (ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ), ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ 'ਗਿੱਲ' (ਸਿਆਲਕੋਟ), ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਮਲਵਈ, ਦੂਲਾ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇਆਣਾ, ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਠਰੂ, ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਤਰਾਂਡੀ (ਸਿਆਲਕੋਟ), ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਮਰਹਾਣਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)।

ਇੱਕ ਵਾਰ 1841 ਈ. ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਸਦਕਾ ਇਹ ਸੈਨਿਕ ਟੁਕੜੀ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ, ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੈਂਬਲਪੁਰ ਜਾਂ ਅਟਕ (ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਰੁਕੀ।[4] ਹਜਰੋਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਉਰੇ ਬਾਉਲੀ ਸੀ, ਉਥੇ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਰੁਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜਾ) ਹਜਰੋਂ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਅਵਤਾਰ' ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸ਼ਾਂਤਗੀ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦੀ, ਰਾਜ-ਮਦ ਵਿੱਚ ਮਸਤ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹੁੰਦੀ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸੁਪਾਤਰ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਡੁੱਬਦੇ ਬੇੜੇ ਨੂੰ ਬੰਨੇ ਲਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਬਹੁਕਰ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਵਾਂਗ, ਤੀਲਾ ਤੀਲਾ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ, ਮੁੜ ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ, ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੋਅ ਸੁਣ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਗਏ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਉਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਥਾਪ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ-"ਏਹ ਤੁਹਾਡੀ ਵਸਤ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਸਉਂਪ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।"[5] ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਕਵੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ-"ਅਬ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਜਾਵੋ। ਛੋਡ ਨੌਕਰੀ ਦੇਗ ਚਲਾਵੋ।"[6] ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਬੜੀ ਘੋਖਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਰਾਜ ਪਲਟਾ, ਹਿੰਸਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਰ ਫਰੋਸ਼ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਔਖਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੋ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਭਾਵੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

18 ਦਸੰਬਰ 1845 ਨੂੰ ਮੁਦਕੀ ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਬੰਦੂਕ ਦਰਿਆ ਸਤਿਲੁਜ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਿਸ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਆਦਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਕ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਲੜਨ ਨਾਲ, ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਘਾਣ ਹੀ ਹੋਏਗਾ। ਨਵੇਂ ਆ ਰਹੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਂਜ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇਗੀ, ਜਿਸਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਪ ਦੀ ਘੋਖਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨੇ ਜਿਸ ਦਾ ਡਿਗਣਾ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਸਾਂਝਾ ਰਾਜ, ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹੜੱਪਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਸਿੱਖ ਸਾਮੰਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ, ਵਿਉਪਾਰਕ ਸਰਮਾਏਦਾਈ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਰਾ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ। ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਸਾਲ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ, ਅਨੇਕ ਕੌਤਕ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਇਆ। ਫਿਰ ਦੋ ਸਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟ ਸੁੱਖੂ ਨਾਲ ਅਤੇ

ਇਕ ਸਾਲ ਖੇਮੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਵਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਬੀਬੀ ਜੱਸਾਂ ਦੇ ਦੋ ਗਹਿਣੇ ਵੇਚ ਕੇ, ਦੋ ਬੈਲ ਖਰੀਦ ਲਏ। ਕਣਕ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਛੋਲੇ, ਮੱਕੀ, ਕਮਾਦ, ਗੁਆਰਾ, ਮੋਠ, ਬਾਜਰਾ ਆਦਿ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਦੇ। ਖੇਤੀ ਬਰਾਨੀ ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ। ਆਪ ਵੱਡੇ ਬਲ ਵਾਲਾ ਕੰਮ, ਚਰਸ ਫੜਨ ਦਾ ਵੀ, ਖੂਹ ਤੋਂ ਸਿੰਜਾਈ ਸਮੇਂ ਕਰਦੇ। ਗੁੜ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪ ਮਾਹਿਰ ਸਨ।[7] ਸੰਨ 1850 ਪੁਰਾਣੇ ਪਿੰਡ ਰਾਈਆਂ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਜਿਊਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ, ਖੇਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘਾਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਜਾਂ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਸਾਗ ਸਬਜ਼ੀ ਤੋੜਨ, ਜੋ ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਸੀ, ਤੋਂ ਵਰਜ ਕੇ ਰੱਖਦੇ। ਬਗਾਨੇ ਹੱਕ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ। ਆਏ ਗਏ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ, ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ, ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਫੈਲਣ ਕਾਰਨ ਕਾਲਾਂਤਰ ਵਿਚ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਦਾ ਬਾਲ ਸਖਾ, ਰੁਲਦੂ ਜੱਟ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਹਮਜੋਲੀਆਂ ਖੇਮੇ ਅਤੇ ਬੁੱਗ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਰ ਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਤਿੰਨ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ, ਤੀਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਗੱਡੀ ਅਹਿਰਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਬਣਤ ਬਣਾਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ ਤਾਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ, ਆਪ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀਆਂ। ਨਿਵਾਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਕੋਠੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਫਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਥੜ੍ਹਾ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਆਪ ਬੰਦਗੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ 'ਰਾਮ ਮੰਦਰ' ਹੈ। ਇਉਂ ਡੇਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਢ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1851 ਈ. ਵਿੱਚ ਬੱਝ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਸੰਨ 1851-52 ਈ. ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜਾ ਕੇ, ਰਾਜਗੀਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦਾ ਮਾਮਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਛਾਉਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੜਕਾਂ, ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਮੇ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ, ਆਪ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਕਾਫੀ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸੁਬ੍ਹਾ ਸ਼ਾਮ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਉਂਦੇ।। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਰਵਾਹ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ

ਚੱਲਦੇ। ਸਭਦਾ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਸਾਂਝਾ ਲੰਗਰ ਪੱਕਦਾ। ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਡਗਰੂ ਦਾ ਬੰਗਲਾ (ਨਜ਼ਦੀਕ ਭਾਈ ਕੀ ਡਰੌਲੀ-ਮੋਗਾ) ਅਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਆਪ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹੀ ਬਣੀ। ਮੁਕਤਸਰ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਪੱਲਿਉਂ ਮਾਇਆ ਲਾ ਕੇ ਨਿਭਾਈ। ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਨ 1855 ਵਿੱਚ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਵਾਪਸ ਪਿੰਡ ਮੁੜ ਆਏ।[8]

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਮਮੇਰਾ ਭਾਈ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ਼ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਾਮਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਫੁੱਲ ਗੰਗਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁਕਮ ਸੱਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਮੀ ਰਾਮੀ ਸੁਘੜ-ਸਿਆਣੀ ਅਤੇ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੈਸਾ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਮਾ ਕਾਫੀ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਤੋਰ ਲਵੋ। ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਆਪਾਂ ਅੱਧਾ-ਅੱਧਾ ਵੰਡ ਲਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 1855-56 ਈ, ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈ। ਲੋਹਾ, ਕੱਪੜਾ, ਮਿੱਠਾ, ਮਸਾਲਾ, ਖੇਤੀ ਸੰਦ ਅਤੇ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਵਸਤਾਂ ਲਿਆ ਰੱਖੀਆਂ। ਵਿਹਾਰ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਮੁਨਾਫਾ ਘੱਟ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਵਿਕਰੀ ਚੋਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਦੁਕਾਨ 1872 ਈ. ਤੱਕ ਤਾਂ ਚੱਲਦੀ ਹੀ ਰਹੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਵਿੱਚੋਂ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਫਿਰ ਵੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਕਮਾਈ ਆਏ ਗਏ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਅਤੇ ਪਰਮਾਰਥ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀਆਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜੋ ਅਕਸਰ ਹੀ ਆਪ ਪਾਸ ਆਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ 1861 ਈ. ਤੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਸਦਾ ਵਰਤ-ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਆਏ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦੀ ਭੇਟਾ, ਇਸ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਮੁਨਾਫੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਦਸਤਕਾਰਾਂ, ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਨੌਕਰੀਓਂ ਕੱਢੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਅਤੇ ਵਣਜ ਵਿਉਪਾਰ ਕਰਕੇ, ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ, 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਸਤਕਾਰ, ਕਿਸਾਨ, ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਹੇ ਸਨ; ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ ਜੀਵਨ ਤੇ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪੈ ਰਹੇ ਮਾੜੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਗਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਥਾਪੜੇ ਨਾਲ, ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ

ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ, ਦੇਸੀ ਧਰਮਾਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਥਾਨਿਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਖ ਸਮਰਾਟ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਬਾਲਗ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਗੱਦੀਓਂ ਲਾਹੁਣ ਬਾਅਦ, ਪਿਉ ਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦ ਕੌਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਫਿਰ ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਚੁਨਾਰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੜ ਨੇਪਾਲ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਈ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤਿਉਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਬਦਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ 86 ਸਾਲਾ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਦੀ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ 1856 ਈ. ਨੂੰ ਤਿਲ-ਤਿਲ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਆਹੂਤੀ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੋਮ ਵਿੱਚ ਪਾ ਗਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿਹੇ ਸਿੱਖ ਆਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਗਰ ਵਿੱਚ, ਗਊ-ਬਧ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲ ਅਤੇ ਮਹਾਂ-ਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਸੀ, ਨਵੀਂ ਅਜੇ ਬਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਨਾਲ, ਦੇਸੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀਆਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਖੇਤੀ ਮੁਆਮਲਾ ਜਿਨਸ ਦੇ ਭਾਗ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਨਕਦੀ ਲੈਣ ਨਾਲ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਜਮਾਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਦੱਬੇ ਗਏ। ਕੌਮੀ ਗੌਰਵ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੀ ਉਹ ਪ੍ਰਿਸ਼ਠ ਭੂਮੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ-ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਨਵੇਂ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸੂਤਰਪਾਤ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵੈਸਾਖੀ 1914 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857 ਈ. ਨੂੰ ਚਰਚਿਤ ਸੈਨਿਕ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਵੀ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਾਮਧਾਰੀ 'ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਨਾਲ ਗ਼ੱਦਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ 'ਮਲੇਛ ਖਾਲਸਾ' ਸਨ।

ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਣਾ ਤਹਿਤ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਚੱਕ ਵਾਲਾ, ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਆਲੋ ਮੁਹਾਰ (ਸਿਆਲਕੋਟ), ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਂਹ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਅਤੇ ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੁਰਗਾਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ), ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਸਫੈਦ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਪਹਿਨਾਏ।

ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਕਮਰਕੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਫਾਜੰਗ ਸਜਾਏ ਗਏ। ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖਾਲਸਈ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਧਾਰਨ ਕਰਵਾਈ। ਸਭ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ, ਜਪ-ਤਪ, ਸੁੱਚ-ਸੰਜਮ, ਬੇਗਾਨੀ ਅਤੇ ਅਣਕਮਾਈ ਮਾਇਆ ਨਾ ਵਰਤਣ, ਸਾਤਵਿਕ ਭੋਜਨ ਹੀ ਛਕਣ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰਨ, ਉੱਚ ਸਦਾਚਾਰਕ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ, ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ, ਆਤਮਿਕ ਬੁਲੰਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ, ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਸਮਤਾ-ਮੂਲਕ, ਨਿਆਂ ਆਧਾਰਿਤ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਮਿਥ ਕੇ, ਜਾਬਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੂਝਣ ਲਈ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਗੌਰਵ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ, ਸਫੈਦ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੀ ਇਸੇ ਦਿਨ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਲਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਸੂਲ' ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

ਸਦਾਚਾਰਕ- ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਜਾਰੀ, ਠੱਗੀ ਅਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਵਿਆਜ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ, (ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ) ਜਿਨਸ ਦੇ ਕੇ ਸਵਾਈ-ਡਿਊਢੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ।

ਸਮਾਜਿਕ- ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ, ਵੇਚਣ, ਵੱਟੇ ਦੇ ਸਾਕ ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਦੀ ਉੱਕੀ ਮਨਾਹੀ। ਦਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਤੇ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ।......

ਧਾਰਮਿਕ- ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਣੇ ਕੇਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਜੱਪਣਾ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਸਾਦੀ ਖੁਰਾਕ, ਸਾਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ। ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਆਸਣ, ਪਊਏ ਤੇ ਗੜਵਾ ਰੱਖਣਾ, ਅਤਿਥੀ ਸਤਿਕਾਰ, ਗਊ ਰੱਖਿਆ, ਯੱਗ ਹੋਮ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ- ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਉਣੇ। ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਬੇੜਨੇ, ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਰਤਣੀਆਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕ ਵਿੱਚ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੀ ਅਤੇ ਲੱਗਦੀ ਵਾਹ ਰੇਲ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨਾ।[੧]

ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਲ ਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਵਿੱਢਿਆ ਰਾਜਸੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਆਵਰਣ ਧਾਰਮਿਕ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਰਗ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਭਰਪੂਰ ਜਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਚੀਰ ਫਾੜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : "ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਤਾਸੀਰ ਹੈ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਤੋਂ ਹੀ ਨੇਕ, ਉੱਚ ਆਚਰਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਨਿਆਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਰੂਹਾਨੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਅਦਬ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਭੈਅ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਨਾ ਕੁੱਲੀ-ਜੁੱਲੀ, ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੰਗ ਮਲੰਗ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।[10]

1858 ਈ. ਵਿੱਚ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ, ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਪੰਝੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਉਥੇ ਇੱਕ ਵਸਤੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਭਗਤ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਬਾਰੇ ਅਕਸਰ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਕਹਿ ਛੱਡੇ- ਮੈਂ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਕਲਪ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ-ਬਾਣੀ ਭੀ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤ ਨਾਮ ਭੀ ਜਪੋ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਘਿਉ ਖੰਡ ਰਲਾ ਕੇ ਛਕਿਆ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਪਟੀਆ ਹਾਂ, ਹੁਕਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੁਕਮ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਪਿਰਥੀ ਥਰ-ਥਰ ਕੰਬਦੀ ਹੈ। ਝਟ ਹੁਕਮ ਵਜਾਂਵਦੇ ਹਾਂ; ਪਰ ਆਗੇ ਜਾਇ ਕੇ ਰਪਟੀਆ ਈ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ....ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਉਹੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ।"[11]

ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਿੰਡ ਮੁਠੱਡੇ ਵਿੱਚ ਵਜ਼ੀਰੇ ਲੁਹਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹੀ ਕੂਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਡਿਉਢੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਧੁਲੇਤੇ, ਦੁਰਗਾਪੁਰ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ

ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਕੂਕੇ ਬਣਾਏ। ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ 1859-60 ਈ. ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲੀਪੁਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦਾ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਹ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਥੰਮ੍ਹ ਬਣਿਆ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੌਫ਼ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ 1860 ਕਾਲ ਦਾ ਸਾਲ ਸੀ। ਅੱਠ ਆਨੇ ਮਣ ਮਿਲਦਾ ਅਨਾਜ ਸਵਾ ਰੁਪਏ 'ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਦਾਣੇ, ਭਾਅ ਨਾਲੋਂ ਮਣ ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਸੇਰ ਵੱਧ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਗਾਹਕ ਦੀ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ। ਦੁਕਾਨ ਲਈ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਜਿਨਸਾਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਗੱਡਾ ਵਾਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗਰੀਬ ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਕਾਲ ਸਮੇਂ, ਸਸਤਾ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਅੰਨ ਜਲ ਮੁਫਤ ਮਿਲਣ ਸਦਕਾ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸੰਨ 1861 ਵਿੱਚ ਮਾਰਚ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੀ ਇਸ ਵੇਰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਅਰਧ ਕੁੰਭੀ 'ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਹਿ ਆਏ। ਲੁਧਿਆਣਾ ਪਾਸ ਇੱਕ ਫੰਧਕ ਪੰਛੀ ਫੜ੍ਹਕੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੁਆ ਕੇ, ਪੰਛੀ ਮੁਕਤ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ।

ਅਪ੍ਰੈਲ 1861 ਵਿੱਚ ਆਸਥਾ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੇਂਦਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿੱਚੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ, ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਗੁੱਜਰਵਾਲ, ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਕਰਮੋਂ, ਧੁਲੇਤੇ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਦਿਤੂ (ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ) ਰਾਗੀ, ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ, ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਈ ਸਾਹਿਬੋ ਪੱਧਰੀ ਵਾਲੀ, ਪਿਤਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, ਤਾਇਆ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਜੱਸਾਂ ਅਤੇ ਦੋਵੇ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਹਜਰੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਦਬ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੂਠੇ ਬਰਤਨ ਵੀ ਆਪ ਸਾਫ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ, ਅਨੇਕ ਕੌਤਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ, ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਦ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੇਖਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਤਿੱਖੇ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਕੇ, ਖੰਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਧੂਮਰਪਾਨ ਹਟਾ ਕੇ, ਵਾਪਸ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਆਦਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦਾ ਕੂਕਾ-ਪਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮ ਰਿਹਾ। ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਹੱਥ ਚੱਕੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾ ਮਣ ਆਟਾ ਇੱਕ ਡੰਗ ਦਾ ਪੱਕਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਦਸ ਸੇਰ ਕਣਕ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਨਿਜ ਹੱਥੀਂ ਪੀਸਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰੀਆਂ, ਲੰਗਰ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੱਕੀਆਂ ਵੀ ਪੀਹਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਲਈ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਜਲ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਗੜਵਾ ਪਕੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰੋਕ ਦਿੰਦੇ-"ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਰੂੰਗਾ।"[12]

ਜਨਵਰੀ 1862 ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮੇਲਾ ਮਾਘੀ 'ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਪੁੱਜੇ। ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਅਲਖ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕੇ, ਧੂੜਕੋਟ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਦਾ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਮਾਘੀ 'ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕੂਕਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬਾ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਦੇ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਰਤਨ ਤਾਂ ਕੀ ਮਿਲਣੇ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਕੂਕਾ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਸੂਹ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ, ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਮੁਖ਼ਬਰ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਹਰਕਤਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਿੱਬੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਲੋਤਰ ਜਾਂ ਜੁਆਰ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਟਾਂਡੇ ਪਕੜ ਕੇ, ਮੁਹੱਲਾ ਕੱਢਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਡੰਡਾ ਸੋਟਾ ਵੇਖ ਕੇ ਰੋਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼ਸਤਰਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਕ ਲਾ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਖਾਲੀ ਸੋਟਿਆਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬੇਤੁਕੇ ਕਾਇਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹਾਂ।[13] ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲੋਪੋ, ਰੂਮੀ, ਜਗਰਾਵਾਂ ਹੁੰਦੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਝੂਮ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦਿਆਂ ਲੋਕ ਆਪ ਦੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗੇ ਸਮੁਦਾਇ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਿਆ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਢੋਲਕ-ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਹੱਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਧਾਰਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਕਾਰਨ ਵਜਦ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨ ਕਾਰਨ ਲੋਕ-ਮਾਨਸ ਵਿੱਚ ਕੂਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਹੋ ਵਿਆਖਿਆ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ 28 ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ :

ਸਹੀ ਨਾਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਹਿ ਤਿਨ ਕਾ ਉਦਾਰੀ
ਕੂਕ ਮਾਰਨੇ ਤੈ ਕੂਕੇ ਜਗਤ ਬਖਾਨ ਹੈ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਣਿਆ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚੀਨੇ ਰੰਗ ਦੀ ਘੋੜੀ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਅਕਸਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਆਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ "ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ" ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ। ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ, ਧੌਲਪੁਰ ਅਤੇ ਭਰਤਪੁਰ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਕਟ ਸੰਬੰਧੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕੂਕਾ ਬਣਨ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ੇ ਉਡਦੇ ਵੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ।[14] ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ 1872 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਸਮੇਂ, ਦਿੱਤੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਲੜਕਾ ਬੀਮਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੋਅ ਸੁਣੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਸਿੱਖ ਰਹੁ ਰੀਤ ਜਾਂ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ-ਨਾਦੇੜ) ਵਿਖੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਈ ਹੋਈ ਸਮਝ ਕੇ ਮਦੀਹਰ (ਮੁਕਤਸਰ) ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਈ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਥੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ, ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋ ਮਰਿਆਦਾ ਵਰਤਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਲਿਖ ਲਿਆਓ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ/ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਨਾਲ ਉੱਠ ਕੇ, ਸਕੇਸ਼ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਦੇ ਸਨ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸਿੰਘ ਮੁਕੰਮਲ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਪਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ, ਸੁੱਚ ਸੋਧ ਦਾ ਪੂਰਨ ਬਿਬੇਕ ਬਿਧੀ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਛਕਦਾ ਹੈ। ਉਹੀ ਮਰਿਆਦਾ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 1862 ਈ. ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਇੱਕ ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੂਕੇ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਨੈਤਿਕ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਹੱਕ ਭਾਵ ਅਣ-ਕਮਾਈ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਹਿ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਆਪ

ਕਮਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੀਵਾਲੀ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸਥਿਤ ਸਿੱਖ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨਾਂ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਥਾਪੇ ਸਰਬਰਾਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਥਾਪੇ ਪੁਜਾਰੀ/ਗਰੰਥੀਆਂ ਨੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਧਦਾ ਤੇਜ ਪਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ, ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਜਤਾਇਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਭੇਜੇ ਇੱਕ ਹੁਕਮਾਨਮੇ ਵਿੱਚ, ਸੰਨ 1880 ਈ. ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।[15]

6 ਦਸੰਬਰ 1862 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਠੱਤਰ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਹਮਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ 'ਤੇ ਹੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ। ਜਨਵਰੀ 1863 ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਦੇ ਪੱਤਣ 'ਤੇ ਝਨਾਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਸਤ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ। ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾਇਆ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਸਮ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ, ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਜਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਦੇਹੁਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਮਨਮਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ।[16] ਪਸਰੂਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਉੱਗੂ ਚੱਕ ਆਏ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਸ ਕੱਲਰੀ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰੀ ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਬੇਬਹਾ ਮੌਤਾਂ ਬਾਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਇੱਥੇ ਨਵਾਂ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਚੱਕ ਰੱਖ ਦਿਉ, ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਵੈਸਾਖੀ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਿਬੇਕਸਰ 'ਤੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਰਿਖੀ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਉਲਝ ਗਿਆ। ਟਰਪੱਲਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮਾਈ ਗੁਰ੍ਹਾਈ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਵੀ ਸਲੋਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਨਾਲ ਸੀ। ਮਾਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਲੋਤਰਾਂ ਨਾਲ ਕਵਾਇਦ ਕਰਾਉਂਦੀ ਸੀ। "ਏਤਨੀ ਕੁ ਕਵੈਦ ਸੀ ਜਦ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਵੇ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਕੋ ਕਰਕੇ ਸਲੋਤਰ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖੇ। ਜਦ ਗੁਰਬਰ ਅਕਾਲ ਕਹੇ ਤਾਂ ਸੱਜੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਸਲੋਤਰ ਜਾਇ ਲਾਵਣਾਂ।"[17] ਗੰਗਾ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫੁੱਲ ਤਾਰ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹਜਰੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਠੱਡੇ ਵਿਖੇ ਮਿਲ

ਪਈ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਜਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੰਤ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ।

ਮਾਨਵ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅੱਧ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੂਬੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉਤਪੀੜਿਤ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਲਈ, ਵੱਡੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ। ਲੋਕ ਜੰਮਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਜੁ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ, ਦਾਜ ਦਹੇਜ ਅਤੇ ਜਟਿਲ ਵਿਆਹ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਅਜੋੜ ਵਿਆਹ ਅਤੇ ਵੱਟੇ ਦੇ ਵਿਆਹ ਆਮ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਬਲਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਕਿੱਲੇ ਬੱਧੇ ਪਸ਼ੂ ਜਿਉਂ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ, ਦੂਜੇ ਕਿੱਲੇ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਾਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੁਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਵਿਰਵੀ ਸੀ। 1 ਜੂਨ 1863 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਸਿਆੜ੍ਹ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ 25 ਬੀਬੀਆ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਤ ਆਪ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਰਿਆਦਾ ਰਖਾਉਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਜੁਆਬ ਵਿੱਚ, ਪੁਲਿਸ ਮਿਸਲ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਅਨੋਖ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਚੂਹੜਕਾਣਾ (ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ) ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਇਹ ਮਰਿਆਦਾ ਰਖਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬੀਬੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਸਕਣ।[18]

ਇਸੇ 3 ਜੂਨ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ (ਹੁਣ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੋਗਾ) ਵਿਖੇ, ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਛੇ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ, ਦਾਜ-ਦਹੇਜ ਅਤੇ ਪਰਦੇ-ਰਹਿਤ, ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ, ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸੰਪੰਨ ਕੀਤੇ। ਹਵਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵੇਦੀ ਦੀ ਸਨਾਤਨੀ ਰੀਤ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਪੁਰੋਹਿਤ ਵਰਗ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਗ ਮਰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਪਰਥਾਇ ਹਾਲ-ਪਾਹਰਿਆ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੇ ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ ਥਾਣੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੁੱਲ੍ਹਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀਆਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਫਲਸਰੂਪ ਆਪ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿ. ਥਾਮਸ ਨੇ ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ ਥਾਣਾ ਵਿੱਚ ਬਾਗ਼ੀਆਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸੀ ਕਿ "ਉਹ ਸੱਚ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਅਰਥ ਅਤੇ ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ

ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਕਾਰਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰ ਹਿਾ ਹਾਂ; ਮੇਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਬਗਾਵਤ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।"[19]

ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਘਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਜ਼ੇਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਥਾਣਿਓਂ ਥਾਣੀ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੋਂ 28 ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੁਧਿਆਣਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਲੋਕਪੱਖੀ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਆਪ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਨ ਲਾਮਬੰਦੀ ਤੋਂ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਅਨੰਦ ਮਰਿਆਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਫੌਰੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਪ ਸਿੱਖ ਪੁਨਰ ਜਾਗਰਣ ਦੇ ਅਗਰਦੂਤ ਨਜ਼ਰ ਆਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਸਮੂਹ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਝਲਕ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਕੌਮਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। 30 ਜੂਨ ਨੂੰ ਟੀ. ਡੀ. ਫੌਰਸਿਥ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਦਿਵਾਨਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। 3 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਡੀ.ਸੀ. ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਕਮ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲੱਗ ਜਾਣ ਬਾਅਦ, ਸੰਗਤ ਆਪ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਜਾਂਦੀ। ਕੋਈ ਡੇਢ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਸੂਬਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1865 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸੂਬੇ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਆਪ ਵਿਚਾਲੇ ਕੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੂਰ-ਦਰਾਜ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ, ਆਪ ਦੇ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਸੂਬੇ ਥਾਪੇ ਗਏ- 1. ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦਾ ਜਨਮ ਸੀ, ਫਿਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰਨ ਬਾਅਦ ਨਾਨਕੇ ਭਾਈ ਕੀ ਡਰੌਲੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਕੂਕਾ ਬਣੇ। 2. ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ 'ਚੱਕ' ਰਿਆਸਤ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ। ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ। 3. ਸੁੱਧ ਸਿੰਘ ਦੁਰਗਾਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਤੋਂ ਮਢੌਰ (ਅੰਬਾਲਾ) ਜਾ ਰਹੇ। 4. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੰਗਾਲੀਪੁਰ। 5. ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਮਲੌਦ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਭੂਤ-ਪੂਰਵ ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਹਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ

ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੂਹਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ 1866-67 ਈ. ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 17 ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਥਾਪ ਦਿੱਤੇ- 6. ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਬੰਗਾਲੀਪੁਰ, 7. ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਲੱਲੂਵਾਲ (ਮਾਨਸਾ), 8. ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, 9. ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਉਰਫ਼ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਕਲਾਂ (ਬਠਿੰਡਾ), 10. ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸੈਦੋਕੀ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ), 11. ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਦਰੀਆਪੁਰ/ ਕੈਲਾਣਾ (ਮਾਨਸਾ), 12. ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਫੱਤੇਵਾਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), 13. ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਤਰਾਂਡੀ (ਸਿਆਲਕੋਟ), 14. ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ ਪਿੱਥੋ (ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ), 15. ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ), 16. ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਢਪਈ (ਸਿਆਲਕੋਟ), 17. ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਲਧਾਣਾ (ਜਲੰਧਰ), 18. ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਖਟੜੇ (ਲੁਧਿਆਣਾ), 19. ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਖੋਟੇ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਹੁਣ ਮੋਗਾ), 20. ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਮਲੋਦ, 21. ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜ (ਸਿਰਸਾ), 22. ਬਾਬਾ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਰੱਖੜ ਮਰੌੜ (ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ)।20 ਇਹ ਸੂਚੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 20-22 ਹੋਰ ਕੂਕਾ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸੂਬਾ, ਨਾਇਬ ਸੂਬਾ ਜਾਂ ਮਹੰਤ ਥਾਪੇ ਗਏ ਸਨ।[21] ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੌਰ ਪਿੰਡ ਵਰਿਆਂਹ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਥਾਪਿਆ। ਇਉਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਇਕਾਈ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤ, ਜੋ ਦੋ ਵੇਰ ਸੁਬਹਾ ਸ਼ਾਮ ਪਿੰਡ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਜਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ; ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਿੰਘ, ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਤਪੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ, ਫਿਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਬੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ। ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ, ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮਾਨੰਤਰ-ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਮਿਥੀ ਜੂਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਰੋਕਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ? ਬੜੀ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਮਸਤਾਨਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ-"ਹੁਣ ਮੈਂ ਘਰ ਘਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਕਰਾਂਗਾ।"[22]

ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਿਤਾਇਆ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ

ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪਰਪਾਟੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਗੀ, ਰਬਾਬੀ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਵੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਚੌਕੀ ਦੀ ਇੱਕ ਭੇਟਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਜੀਵਿਕਾ ਚੱਲ ਸਕੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਜੋ ਅਧੋਗਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਪਈਆਂ ਸਨ; ਆਪ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤੋਖੇ ਹੋਏ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪਾਵਨ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਵਾਕੇ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਵਿਦਿਆ ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਮੋਟੀ ਅਹੁਰ ਦਾ ਵੈਦ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅੱਖ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ "ਕੂਕਾ ਪੋਸਟਲ ਸਰਵਿਸ" (ਡਾਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ) ਵੀ ਆਪਣੀ ਚਲਾਈ। ਇਹ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਸਿਰੇ ਤੱਕ ਸੂਚਨਾ ਪੁਚਾਉਣ ਸਦਕਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕ ਤੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਸੀ। ਆਪਸੀ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ। ਸਾਰੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ, ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜੇ ਨਿਬੇੜਨ ਕਾਰਨ, ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤੀ ਸੂਬਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੰਨ 1863 ਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸ਼ਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਕੂਕਾ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਟੋਹ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਮਿੱਲਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਕੱਪੜੇ, ਚੀਨੀ ਆਦਿ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਘਰ ਦਾ ਬੁਣਿਆ ਖੱਦਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਾਦ ਦਾ ਗੁੜ ਸ਼ੱਕਰ ਵਰਤ ਕੇ, ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ 'ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਬਰਿਟੈਨਿਕਾ' ਦੀ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਬੜੀ ਸਾਰਥਿਕ ਹੈ- (ਗੁਰੂ) "ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਸੁਧਾਰਕ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਣ ਅਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਤੀ ਹੈ।"

1866-67 ਦੌਰਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਸਥਾ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ-ਗੁੱਗਾ, ਭੈਰੋਂ, ਮਾਤਾ ਦੇਵੀ ਦੇ ਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੜ੍ਹੀਆਂ,-ਮਸਾਣਾਂ, ਕਬਰਾਂ

ਆਦਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੌਤਾਂ ਤਹਿਤ ਮਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸਫਾਏ ਦੀ, ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਅਨੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।[23]

ਮਾਰਚ 1867 ਈ. ਵਿੱਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਪੁਰਬ 'ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸਾਹਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ/ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਦੁਆ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਕੂਕੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਿਵਲ-ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਭਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਬਲ ਸਮੇਤ, ਇੱਥੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਮਾਘੀ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਡਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਠ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤਬਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕਿਤੇ ਰਾਜ ਪਲਟੇ ਦਾ ਸਬੱਬ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਸਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੂਕਿਆਂ ਜਿਉਂ ਬਾਕੀ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਬੂਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਖੈਰ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਿਕ 22 ਕੂਕਾ ਸੂਬੇ ਅਤੇ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕਾ ਸੰਗਤ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰੋਤ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀਹ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

"ਜੁੜਿਆ ਹੈ ਦਲ ਵੀਹ ਪੰਝੀ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ,
ਸਾਗਰ ਦੇ ਵਾਂਗ ਪੰਥ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ।" -ਮਾਲਵੇਂਦਰ

ਤਖ਼ਤ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਆਪ ਵਲੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਪੰਝੀ ਦਮੜੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ ਪਰ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਸੂਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ਪੰਝੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਉਸਦੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ। ਉਸਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ, ਉਸਦੀ ਮੇਮ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਉਸਨੇ ਪੰਝੀ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਆਪ

ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਡੀ. ਸੀ. ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਮਦਦ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਆਪ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫ਼ੌਜ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਮੇਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਘਰੋਂ ਘਰੀਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਫਰੰਗੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਇੱਕ ਵੇਰ ਬਾਂਹ ਚੁੱਕਣ ਤੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਤਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸ਼ਨ ਸੀ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮੂੰਹੋਂ ਉਚੀ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢ ਰਿਹਾ। ਤਿਲ ਮਾਰਿਆ ਭੁੰਜੇ ਸੁਣਦਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਇਸਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਫ਼ੌਜ ਕਿਹੜੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।[24]

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਮਹੱਲਾ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਲਾ ਖੇਡਣ ਦੀ ਰਸਮ ਵੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ ਅਤੇ ਸੋਢੀਆਂ ਦਾ ਹਾਥੀ, ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ, ਪੰਜੇ ਫਰੰਗੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤਾਂ ਕਿ ਦੰਗਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ। ਆਪ ਨੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਪਾਸੇ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਟੱਬਰ ਹਾਂ। ਇਉਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਕੀਰਤੀ ਦੇ ਡੰਕੇ ਵਜਾਉਂਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਠਨ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪਕੜ ਦਾ ਲੋਹਾ ਮਨਵਾਉਂਦਿਆਂ, ਆਪ ਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ।

ਇਸ ਸਾਲ ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਆਪ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਪਮਾਲਾ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ, ਮੁਖੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਿੰਨੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਾਈ-ਭਾਈ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਕਿਆਮ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਭੇਟਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕੈਪਟਨ ਮੈਂਜੀਜ਼ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਆਪ ਜੀ 25 ਅਕਤੂਬਰ 1867 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਅਗਲੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੰਗਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਰ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਰਿਪੋਰਟ

ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋੜਮੇ, ਸੰਧਾਵਾਲੀਆ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ।[25] ਯਾਦ ਰਹੇ ਇਹੋ ਸ੍ਰ. ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪਾਂਡੀਚਿਰੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਜਿਉਂ ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਲੀ 'ਤੇ ਲੱਗੇ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਨਿਗੂਣੇ ਜਿਹੇ ਬਹਾਨੇ ਬਣਾ ਕੇ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੁਸ਼ਾਲਾ, ਇੱਕ ਦਸਤਾਰ, ਦੋ ਕੀਮਤੀ ਬਸਤਰ ਅਤੇ ਮਿਸਰੀ ਦੇ ਦਸ ਗੋਟੇ ਦੇਣੇ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ :

ਮੈਂ ਹੋਂ ਸੇਵਕ ਇਸ ਦਰਬਾਰੇ। ਦਾਸਨ ਕੋ ਭੀ ਦਾਸ ਪਿਆਰੇ।
ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ ਮੋਕੋ ਇਹ ਨੀਕੋ। ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਚਹੂੰ ਸਭ ਹੀ ਕੋ।
ਮੇਰੀ ਬੰਦਨ ਬਾਰੰ ਬਾਰੇ। ਆਹਿ ਇਸ ਸਾਚੇ ਗੁਰ ਦੁਆਰੇ।[26]

ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮਿਸਰੀ ਦੇ ਗੋਟੇ ਰੱਖ ਕੇ, ਬਾਕੀ ਵਸਤਾਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਰਹੇ ਸ੍ਰ. ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਸਾਲ, ਪੰਜਾਬ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕੈਦ ਕੱਟੀ ਸੀ, ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਡਿਪਟੀ ਨਿਰੰਜਨ ਨਾਥ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਆਪ ਨੂੰ ਆ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ।[27]

ਆਪ ਦੀ ਸੋਅ ਸੁਣ ਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਿੰਦ ਦਾ ਵਾਇਸਰਾਇ ਆਇਆ। ਬੁਲਾਉਣ 'ਤੇ ਆਪ ਕੁਝ ਘੋੜ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਗਏ। ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਔੜ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ ਪੁਆਉਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗੇ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਗਊ-ਬਧ, ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰਨਾ, ਵੇਚਣਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਵਣ-ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਉ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਔੜਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰੰਤ ਮੁੜ ਆਏ।[28]

ਅਗਲੇ ਸਾਲ 1868 ਈ. ਦੀ ਮਾਘੀ 'ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਮੁਕਤਸਰ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਵੀ ਸੀ। ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਹੰਗ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਭੇਟਾ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਵਜੋਂ, ਆਪ ਨੂੰ ਸੀਸ 'ਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨੀਲੀ ਦਸਤਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਫੈਦ ਦਸਤਾਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸਜਾ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਤਖਤਾਂ ਜਿਉਂ ਤਨਖਾਹ ਲੁਆਉਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤਾਲ ਪੱਕਾ ਕਰਾ ਦਿਉ। ਫਿਰ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤਨਖਾਹ ਲੁਆਉਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਜਪਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਰਹਿਤ ਰਖਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਥੋਪੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ। ਨੀਲੀ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀ।[29]

ਇਸੇ ਸਾਲ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਚੱਕ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਪਟਿਆਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਹਿਲਕਾਰ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲਿਆਂ ਸਮੇਤ, ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਦੀਵੇ ਬੱਤੀ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਜੱਸਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜੱਸਾਂ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਸਮਝਿਆ ਕਰ।" ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਆਪਣੇ ਕਹਿਣੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਚਲਦਾ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ, ਜੋ ਹੁਕਮ ਕਰੀਏ ਤੁਰੰਤ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲ ਪਿਆ। ਆਪ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਕਤਰੇ ਤੋਂ ਉਦਰ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ। ਆਪ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਸੀ- "ਰੋਟੀ ਲਈ ਘਰ ਆਇਆ, ਬੁੱਚੜ ਵੀ ਨਾ ਮੋੜਨਾ।" ਹਜ਼ਰੋਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੰਤ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਕੋਕਲਾਂ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ। ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਦੀਪਮਾਲਾ 'ਤੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ। ਫਲੌਰ ਵਾਲੇ ਪੱਤਣ 'ਤੇ ਉਸ ਸਾਲ ਨਵਾਂ ਪੁਲ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਉ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿਉਂ ਮੁਠੱਡੇ ਕੀਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਘੜਿਆਲੀਆਂ ਦੇ ਤਲਾ ਤੇ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲਹਿਣਾ

ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ, ਮੁਖੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਘਰ ਕੋਲ ਲੱਗਾ। (ਇਹ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬੁੱਚੜ-ਬਧ ਸਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਕੈਦ ਕੱਟਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।) ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ, ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ। ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸਫੈਦ ਬਸਤਰਧਾਰੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਾਂ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਮਾਝੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੇ। ਸਾਂਦਲ ਬਾਰ ਅਤੇ ਦੜਪ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁੱਜਰਾਂਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਜੁਆਈ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਘਰਜਾਖ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ (ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੇ ਢਾਈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਵਜੋਂ ਕਰਦੇ ਸਨ) । 1869 ਈ. ਦੀ ਮਾਘੀ ਆਪ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਗਿਲ ਵਿਖੇ ਮਨਾਈ। ਇਸ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਦੜਪ ਵਿੱਚ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕਾਲਰ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਵਿਖੇ ਸ੍ਰ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਪਾਸ ਮਨਾਇਆ। ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਫ਼ੌਜੀ ਜਗੀਰਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ-ਸਰਦਾਰ ਘਰਾਣਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਵਸੋਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਿਆਲਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੋਹਰੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮਨਾਈ। ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਨਿੱਕਲੇ। ਮਾਝੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੁੱਤੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਪੂਰੇ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਅਪ੍ਰੈਲ-ਮਈ 1870 ਵਿੱਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਆਏ।[30] ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਦੇ ਜੋ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ, ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪ ਦੇ ਸਮਤਾ ਮੂਲਕ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, "ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ਝਾੜ ਬੂਟੇ ਨਾਲ। ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਹਾਜ਼ਰ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲੱਛਮੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰੇਗੀ। ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਵਰਤੇਗੀ। ਜਿਹੜਾ ਗੱਫਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੰਡ ਛਕਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਜਿਹੜਾ ਲਿਆਵਾਂਗੇ ਸੋ ਭੀ ਵਰਤਾਇਕੇ ਛਕਾਂਗੇ। ਬੜੇ ਸੁਖ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਦੇ ਹੈ; ਸਭ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ

ਵਾਸਤੇ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਬਾਰੀਂ ਕੋਹੀਂ ਦੀਵਾ ਬਲੇਗਾ। ਬਾਰੀਂ ਕੋਹੀਂ ਪੜਾਉ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਦਾਲਤ ਵੀ ਏਕ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਐਸੀ ਸਜ਼ਾਇ ਦੇਵਾਂਗੇ ਸਾਰੀ ਪਿਰਥੀ ਪਰ ਪਾਪ ਹਟ ਜਾਇਗਾ।......... ਜੇਹਲਖਾਨੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਗੇ। ਹੋਰ ਹੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤੇਗਾ।........ ਫੇਰ ਧਰਮ ਵਰਤੇਗਾ। ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਦੇ ਅਸਤ ਤਾਈਂ ਧਰਮ ਵਰਤਾਵਾਂਗੇ।[31] ਇਹੋ ਤੇ ਵਰਗ ਰਹਿਤ ਸਮਾਜ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਆਪ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕਹਿ ਕੇ ਜਿਸਦੀ ਡਾਕ-ਬੇਲ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੁਕਤਸਰ, ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਮਾਨਾਂ ਵਲਾ ਕਾਲਰ ਜਿੱਥੇ ਹੋਲਾ 1869 ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ, ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸੀ। ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜ ਵਾਲਾ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਸਿੰਘ, ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਨਾਲ ਸੱਦਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਦੇ ਮਲਵਈ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ, ਥਰਾਜ ਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਢ ਲਈ। ਅਗਲ ਬਗਲ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਨ ਦਾਣਾ, ਲੀੜਾ ਕੱਪੜਾ, ਭਾਂਡੇ ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਗੱਡਿਆਂ ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ, ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਨਕਦ ਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸਭ ਨੇ ਇੱਕੋ ਜਗ੍ਹਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਸਾਂਝਾ ਲੰਗਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੈਰਿਸ ਕਮਿਊਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੂਕਾ-ਕਮਿਊਨ ਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਪੁਲਿਸ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚਲਦੇ ਵਹੀਰ ਉਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਹੋਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬੂਹੇ ਛੱਡ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆ ਰਲੇ ਸਨ। ਜਥਾ ਰੁਪਾਣੇ ਤੋਂ ਥਰਾਜਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀਵਾਨ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਉੱਚਾ-ਨੀਵਾਂ ਬੋਲਣ 'ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਦੀ ਪਾੜ ਕੇ ਧੌਲ-ਧੱਫਾ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਹੁਣ ਰਾਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਪਰ ਰਿਪੋਰਟ ਗਈ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ 44 ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ, ਗਹਿਣਾ-ਗੱਟਾ, ਪਸ਼ੂ-ਬੈਲ ਅਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਨਕਦੀ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ। ਕਿਸੇ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਕੇ ਕਿ ਲੰਮੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਹਿਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾ ਫੈਲ ਜਾਏ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਛੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਡੇਢ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਕੈਦ, ਜੁਰਮਾਨੇ ਆਦਿ ਕੀਤੇ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ 38 ਛੱਡ ਦਿਤੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਘੇਰਾ ਅਟਕ ਤੋਂ ਜਮਨਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਖਿੱਤੇ ਤੱਕ ਫੈਲਾਉਣ ਬਾਅਦ, ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਕਾਂ 1867-68 ਤੋਂ ਹੀ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਕਾਬਲ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅਬਦੁਲ ਰਜ਼ਾਕ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸੋਅ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਮੀਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਆਏ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਸਨੂੰ ਜੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਰੱਖ ਦਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿੰਨੀ ਹੈਰਾਨੀਕੁੰਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਦਸਤਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦਾ ਡੰਕਾ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੱਜਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੰਨ 1868 ਵਿੱਚ ਸਢੌਰੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸ੍. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲੰਮੂ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ 175 ਕੂਕਿਆਂ ਸਮੇਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁੱਜਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਨਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਕੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਤੱਕ 300 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਜੋ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਕੂਕਾ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੁਪਿਆ ਮਾਸਿਕ ਵੱਧ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਰਹੇ ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਅਜੀਟਨ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮਿਸਰੀ ਮਿਆਨੀ (ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ) ਵੀ ਇਸੇ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦਾ ਸਹਿ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ। ਕੂਕੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਦਰ ਮਾਣ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜ-ਬਧ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ 'ਮਾਈ ਬਾਪ' ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕੂਕਾ ਰੈਜੀਮੈਂਟ 1871 ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕੂਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਸਮੇਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ, ਸੈਨਿਕ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨੇਪਾਲ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਯਤਨ, ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾਤਾ ਜਾਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ।[32] ਇਹ

ਕਸ਼ਮੀਰ ਕੂਕਾ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਅਖਨੂਰ ਦੇ ਕਾਰਦਾਰ, ਕਰਨਲ ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਹਿਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਦਸੰਬਰ 1870, ਜਨਵਰੀ 1871 ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥਗੜ੍ਹ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੂਤਰਧਾਰ ਸੀ, ਇੱਕ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਵਫ਼ਦ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ, ਦੁਵੱਲੀ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਵਕਤ ਪੈਣ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁਆਂਢੀ ਏਸ਼ੀਅਨ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੋਰਚਾ ਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਨੇਪਾਲ ਦਾ ਅਸਲ ਸ਼ਾਸ਼ਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਰਾਣਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਮਾ ਮਾਤਾਬਰ ਸਿੰਘ ਥਾਪਾ ਨਾਲ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਪੂਰਵ ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਜਾਂ 1857 ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਸੈਨਿਕ ਜੋ ਨੇਪਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੰਗਣ ਤੇ ਵੀ ਨੇਪਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾ ਦਿੱਤੇ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦ ਕੌਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਚੁਨਾਰ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਇੱਥੇ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਫਦ ਦਾ ਰਾਣੇ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤੋਹਫਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਰਾਸਲਿਆਂ ਦਾ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਇੱਕ ਐਸੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਹਿੰਦ ਬਲਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨੇਪਾਲ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਤੋਂ ਕੂਕਾ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸੂਹ ਪਾ ਕੇ ਕਾਸ਼ੀ ਨਰੇਸ਼ ਨੂੰ ਨੇਪਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਰਾਦੇ ਜਾਣਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਉਸਨੇ ਆ ਕੇ ਰਾਣੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਉਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿ ਕੂਕੇ ਨੇਪਾਲ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨੇਪਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੋਰਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਰੂਸੀ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਰਾਹੀਂ ਰੂਸ ਦੇ ਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸੈਨਿਕ ਟੱਕਰ ਸਮੇਂ, ਫਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗਣਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਾਤਰ ਆਗੂਆਂ, ਸੂਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਰੋੜਾ ਕਾਬਲ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ

ਸਿੰਘ ਚੱਕ ਰਾਮਦਾਸ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਮੁਹਾਫ਼ਿਜ਼ਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿਰਵਾਸਤ ਸਿੱਖ ਸਮਰਾਟ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਇੰਗਲੈਂਡ ਛੱਡਕੇ 1887 ਵਿੱਚ ਰੂਸ ਪੁੱਜਿਆ ਸੀ। ਗਵਾਲੀਅਰ ਅਤੇ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਜੋੜਨਾ, ਸੂਬਾ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਖਟੜੇ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੀ। ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਸੂਬਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲੰਮੂ ਸਢੌਰਾ, ਕੂਕਾ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕੂਟਨੀਤਕ ਮਿਸ਼ਨ ਤਹਿਤ ਜਾਂਦਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੁਰੂ ਵੇਦਾਂਤੀ, ਸੂਬਾ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਤਰਾਂਡੀ ਦੀ ਮਾਰਫਤ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਜਕਰਮ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਲਈ ਵੱਡਾ ਯਤਨ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਖਦਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਅਜੀਟਨ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਹਾਬੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਦਾ ਇੱਕੋ ਪਿੰਡ-ਮਿਸਰੀ ਮਿਆਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿਆਸੀ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਵਹਾਬੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚਾਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਂਠ-ਗਾਂਠ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।[33] ਰਿਆਸਤ ਹੈਦਰਾਬਾਦਜਿਸਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੰਗਾਈ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਥੇ ਹੀ ਵਸ ਗਏ ਸਨ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਮੁਕਤੀ ਯੁੱਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਲੜਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਪਰਕਾਂ ਲਈ ਯਤਨ ਤਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਬੰਦੀ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਪਤ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਰਹੇ।

ਸੰਨ 1869 ਦਾ ਦੀਵਾਲੀ ਪੁਰਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਕਰੌਦੀ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਕਾ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ, ਜੋ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਭਜਨ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਇੱਥੇ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸਤਾਨਾ ਦਲ ਵਲੋਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਕੇ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮੇਲਾ ਰੱਖਿਆ। ਸੂਬਾ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕਾਬਲ ਵਾਲਾ ਵੀ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸਾਕਾ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਪਰਤੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ

1870 ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਸਮੇਤ ਉਟਾਲਾਂ, ਖਮਾਣੋਂ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪੜਾਉ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਪਿਛਲੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਿਹੰਗ ਤਪਾ ਸਿੰਘ, ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦਫਾ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ। ਅੱਸੀ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰ ਆਏ। ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਲੂਲੋ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਗਧੇਵਾਲਾ, ਦੋ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਫਰੰਗੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਬਾਰੇ ਉਚੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ ਕਰਨ 'ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਬੈਂਤ ਮਾਰੇ। ਉਹ ਹਰ ਬੈਂਤ ਵੱਜਣ ਤੇ ਫਿਰ ਗੱਜ ਕੇ ਆਖਦੇ-"ਚਲਾ ਜਾ ਉਇ ਬਿੱਲਿਆ ਨੰਦਨ ਨੂੰ। ਹੁਣ ਮਾਲਕ ਧਰਤੀ ਕਾ ਆਇ ਗਿਆ ਹੈ।"[34]

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਸ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਮੈਣ ਦੁਆਬ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਘਨੌਲੀ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਚੁੰਨ੍ਹੀ, ਸਢੌਰਾ, ਅੰਬਾਲਾ, ਸਰਹਿੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਸੇ ਸਾਲ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਰੂਮੀ, ਸਹਿਜੜਾ, ਬਾਜਾਖਾਨਾ, ਸੋਥਾ, ਸੁੰਨੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕ, ਨਥਾਣਾ, ਲੱਲੂਵਾਲ, ਖੁੱਡੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗਹਿਲੀਂ ਆ ਕੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ। ਅਠੂਰ, ਕਮਾਲਪੁਰ, ਰਾਇਪੁਰ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਨਾਰੰਗਵਾਲ ਆਦਿ ਗਰੇਵਾਲ ਤਪੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਸਦ-ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। 1870 ਈ. ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਥਰਾਜਵਾਲਾ ਸਾਕੇ ਦੇ ਕੈਦ ਸਿੰਘਾਂ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰੋਗੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਗਏ। ਇਹ ਦਰੋਗਾ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ।[35]

1871 ਈ. ਦੀ ਮਾਘੀ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨਾਈ। ਸੇਖਵਾਂ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਦੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ। ਮੁਕਤਸਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੁਬਾਰਾ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਲੈਣ। ਕਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਗੁਰ-ਮਰਿਆਦਾ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੋਏ।

ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ (ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ। ਇਸ ਹੋਲੇ ਵਿੱਚ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਮਸਤਾਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਕੁਝ ਝਗੜਾ, ਮਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪਹੁੰਚ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਨੇ ਮਹੱਲਾ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਸ਼ਰਾਰਤ ਛੇੜਨੀ ਚਾਹੀ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹ ਹਜੂਮ, ਵਾਹਣ ਦੀਆਂ ਢੀਮਾਂ ਅਤੇ ਸਲੋਤਰਾਂ ਨਾਲ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡ ਥਰਾਜ (ਸਿਰਸਾ-ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਸੂਬਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ (ਨਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਦੇ ਪਾਸ ਪੜਾਅ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਪਾਉਂਦੇ 'ਬੜਾ-ਗੁੜ੍ਹਾ' ਤੱਕ ਗਏ। ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਪਿੰਡ ਨੰਗਲੇ (ਮਾਨਸਾ) ਦੀ ਢਾਬ 'ਤੇ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਈ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮਸਤਾਨਾ ਜਥੇ ਨੂੰ ਡਾਂਗ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਵਿੱਚ ਪਰਪੱਕ ਕੀਤਾ। ਕਸਾਈਵਾੜਾ ਜੋ ਨਾਈ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਰਤਾਰ ਗੜ੍ਹ ਰੱਖਿਆ। ਭਾਈ ਬਖਤੌਰ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦੋਹਾਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਪੱਟਾਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਰੀਝ ਵਿੱਚ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਤੇ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਈਸਰ ਖਾਨੇ ਦੇ ਪੜਾਅ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਤਰੀ ਜੋ ਖੂਬਸੂਰਤ ਉਚੀ ਲੰਮੀ ਮੁਟਿਆਰ ਸੀ, ਦਾ ਆਪ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡਾਂਟ-ਡਪਟ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਗਾਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਧਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਭਾਉਣਗੇ।[36] ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿੱਖ, ਬਡਰੁੱਖੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਭੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਜੁੱਗ ਤਾਂ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ, "ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਡੁੱਬਦੇ ਬੇੜੇ ਵਿੱਚ ਲੱਤ ਧਰ ਲਈ ਹੈ।"

ਗਊ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਸੂਤਰ ਹੈ। ਗਊ ਬੇਜ਼ੁਬਾਨੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਚੱਲਦਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤੀ ਦਾ ਭਾਰਾ ਕੰਮ ਬੈਲ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਸਮੇਂ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਲੰਘਾ ਕੇ ਹੋਰ ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗਊ-ਬਧ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਪਰ 29 ਮਾਰਚ 1849 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਮਈ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਉਣੀਆਂ ਸਨ, ਗਊ-ਬਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ

1847 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੁਕਮ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਵਿੱਚ ਉਕਰ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਲਾਇਆ ਸੀ .... ਕਿ "ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਵਿੱਚ ਜੁੱਤੀਆਂ ਸਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਗਊ-ਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ।" ਨਵੇਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਯਾਦ ਕਰਾ ਕੇ, ਗਊ-ਬਧ ਰੁਕਾਉਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੰਪਨੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਹੁਕਮ ਤਾਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਮਰਾਟ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਿਆਇਤ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਰਿਆਇਤ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਪਿਛਲੇ 60-65 ਸਾਲ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਗਊ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪ ਗੋ ਭਕਸ਼ਕ ਸਨ। ਦੂਸਰਾ ਉਹ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਫਿਰਕੂ ਏਕੇ ਨੂੰ ਗਊ-ਬਧ ਦੁਆਰਾ ਤੋੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਕਾਮਰੇਡ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਗੜਗੱਜ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਅੱਡਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਚੋਟ ਦੱਸਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘ, ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਬਲਬੂਤੇ ਸਾਡੇ ਬਾਈਕਾਟ ਅਤੇ ਅਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਅਸਤਰ ਨਾਲ, ਵਪਾਰੀ ਗੋਰਾਸ਼ਾਹੀ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਏਗੀ। ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਉਕਸਾਵੇ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਵਧਦਾ ਜੋਸ਼, ਕਾਬੂ ਹੇਠ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 14-15 ਜੂਨ 1871 ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਰਾਤ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗਊ ਘਾਤੀਆਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਠੀਕ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬਾਅਦ 15 ਜੁਲਾਈ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਖੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਪਾਸ ਬਣੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਪਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕਾਰਨ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨੇ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕਬਾਲੀ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। 15 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਿੰਘ ਫਾਂਸੀ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਤਿੰਨ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਪੰਜਵਾਂ ਸਿੰਘ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸੇ ਸਾਕੇ ਕਾਰਨ 11 ਅਗਸਤ 1873 ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਸਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੱਸੀਆਂ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ, 28 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਇਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰ ਦਿਉ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕੰਡ ਨੰਗੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸਿੰਘ 5 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੂਬੇ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨਾਇਬ ਸੂਬਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲਾ 26 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਰੇਆਮ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੇਦੋਸ਼ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਮਸਤਾਨਾ ਦਲ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਈ ਸੱਤ ਵੀਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ, ਮਾਘੀ 1872 ਈ. ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ 13 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਜਥੇ ਨੇ 14 ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਲੈਣ ਲਈ ਟੱਕਰ ਲਈ। ਦੋ ਕੂਕੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਇਹ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ। ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਕੜਾਉਣ ਕਾਰਨ ਮਹਾਰਾਜਾ, ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। 15 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਰਿਆਸਤ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕੂਕਾ ਹਮਲੇ ਦੀ ਪਸ਼ੀਨਗੋਈ ਕਾਰਨ ਪੱਕੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਕੂਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਕ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੱਲ ਵਸਿਆ। ਏਨੀ ਕੁ ਗਿਣਤੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਰੀ ਗਈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਛੋਟੀ ਰਿਆਸਤ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤਦ ਤਕ ਆਮ ਲੋਕ ਉੱਠ ਬੈਠਣਗੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਲੋਕ ਅਜੇ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 65 ਕੂਕੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਲੌਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਚਾਰ ਫੱਟੜ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਛਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮਲੌਦ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ 15 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਡੀ. ਸੀ. ਕਾਵਨ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਬੁਲਾਇਆ ਜਿੱਥੇ ਆਪ, ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ 16 ਜਨਵਰੀ

ਦੁਪਹਿਰੇ ਪੁੱਜੇ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਵੱਡਾ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਾਵਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਕ ਵੇਰ ਜਾਉ ਫੇਰ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਕਾਵਨ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਆੜ੍ਹ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਿੱਖੀ ਦੇ ਬਾਣੀਏ, ਕੂਕੇ ਸਾਉਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਪੁਚਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਡੂੰਘੀ ਆਥਣ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮਗਰੇ ਹੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਗੱਡਾ ਜੁਆ ਕੇ, ਕਿਣਮਿਣ ਵਾਲੀ ਸਖਤ ਸਰਦ ਰਾਤ ਵਿੱਚ, ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ। ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, (ਮਾਤਾ ਜੱਸਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਹਿਲ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ 1871 ਵਿਚ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। ਮਾਘੀ ਮੇਲੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏਕੋਟ ਕਾਂਡ ਵਾਲੇ ਕੂਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਪਾਏ ਸਨ), ਛੋਟਾ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ, ਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਯੋਗੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਮੁੜਨ ਦਾ ਬਚਨ ਕੀਤਾ। ਡੇਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਸਵਾ ਗਿਆਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰਕੇ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਕੇ ਘਰੋਂ-ਘਰੀ ਤੋਰ ਦੇਣਾ।

ਆਪ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੁਧਿਆਣਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। 18 ਜਨਵਰੀ ਤੜਕੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਇਕ ਸਪੇਸ਼ਲ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਮਿ. ਜੈਕਸਨ ਦੀ ਗੋਰਖਾ ਗਾਰਦ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ, ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਵੇਂ ਸਾਥੀ ਸਣੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ 19 ਜਨਵਰੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੂਬਾ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨਪੁਰਾ ਵੀ ਆਪ ਪਾਸ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਦੇਖ ਕੇ 1818 ਦੇ ਬੰਗਾਲ ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ ਦੀ ਧਾਰਾ 3 ਅਧੀਨ, ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੇ, 9 ਮਾਰਚ 1872 ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਾਰੰਟ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਰਮਾ ਦੇ ਚੀਫ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। 10 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ, ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ, ਭਾਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਸਤੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਤੋਂ ਰੇਲ ਰਾਹੀਂ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀ ਸੂਬੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ, ਦੂਰ ਦਰਾਜ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਕਲਕੱਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇੱਥੋਂ ਇਸੇ ਦਿਨ 11 ਮਾਰਚ ਰਾਤ ਨੂੰ 7 ਵਜੇ ਇਕ ਸਟੀਮਰ 'ਤੇ ਰੰਗੂਨ ਲਈ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿੱਥੇ 16 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸੇਵਕ ਸਣੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਕਲਕੱਤੇ ਲਾਟ ਬੰਗਾਲ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਅਗਵਾਨੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ-"ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੈਸੇ ਹੋ?" ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਾਹਿਬ! ਜੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਭਰੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਨੰਗੀਆਂ ਸੰਗੀਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰੇ ਹੇਠ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸੋਂ ਕੱਢਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪੁੱਛੀਏ, ਸਾਹਿਬ ਕੈਸੇ ਹੋ?"[37] ਇਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-"ਜੁਆਬ ਉਡੀਕਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਨਾਲੇ ਸਾਹਿਬ-ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਜਹਾਜ਼ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਨਾਲੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ, ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ-

"ਗੱਲਾਂ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਰਹੀਆਂ, ਸੱਭੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਵਿਖਾਣੀਆਂ ਨੇ।
ਤੁਸਾਂ ਕੱਢਿਆ ਸਾਨੂੰ ਸਿਆਲ ਅੰਦਰ, ਅਸਾਂ ਹਾੜ੍ਹ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਨੇ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਸ ਬਦਰ ਕਰਨ ਬਾਅਦ, ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ 150 ਕੁ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝਨਾਂ ਨੂੰ ਡੇਰੇ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਮਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਕੀਆਂ ਤੋਂ ਨੇਕ ਚਲਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਮੰਗੀਆਂ। ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ, ਇੱਕ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਮਈ 1923 ਤਕ ਤਾਇਨਾਤ ਰਹੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਦਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੀ ਪੁਲੀਸ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੁਆ ਕੇ, ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ। (ਕੂਕਿਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲੇ ਬਾਅਦ ਜੋ ਕਹਿਰ ਟੁੱਟਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਸਿਰੜ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਲਿਖਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦਾ ਆਕਾਰ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ) ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਪਾਣੀ ਹਾਂਡੇ ਤਕ ਪੁਟਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਵਾਰ-ਵਾਰ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਗਈ। ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀ ਨਕਦੀ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਲੋਂ ਨਿੱਜੀ ਉਪਯੋਗ ਲਈ ਆਏ ਬਸਤਰ ਆਦਿ, ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਮੋੜੇ। ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਆਪ ਆਖਰੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜਿਉਂ ਹੀ ਗੋਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ, ਵਿਦਰੋਹ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ, ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਨਵਰੀ 1875 ਤੋਂ ਆਪ ਨੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰਾਇਪੁਰੀਏ

ਹੱਥ ਭੇਜੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਵਾਰਸ ਥਾਪ ਕੇ, ਸਿੱਖੀ ਹਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰੰਗੂਨ ਵਿਖੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਚੋਰੀ, ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪੁੱਜਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਧਰਲੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜੁਆਬ ਵਿਚ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਕਿਰਪਾ ਪੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੇ ਉਹ 65 ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਛਾਪ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜੋ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਬਾਬੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਿਉਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਗਏ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਪਕੜੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਨਵੀਂ ਬਿਪਤਾ ਨਾ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗਾਲ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਰਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਲਈ, ਬੜਾ ਕੀਮਤੀ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਖ਼ਬਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ ਆਏ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਭਦੌੜ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ, ਸ੍ਰ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੂਚਨਾ, ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਪੁਚਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਇਹ ਸਿੰਘ ਵੀ ਧੰਨ ਸਨ ਜੋ ਭਾਰੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹੇੜ ਕੇ ਰੰਗੂਨ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਪੱਤਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ। ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸਰਹਾਲੀ, ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਰੋਡੇ ਆਦਿ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਆਏ। ਪਕੜੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਹੁੰਦੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਪੱਥਰ ਕੁੱਟਦੇ, ਵਾਣ ਲਈ ਮੁੰਜ ਕੁੱਟਦੇ, ਕੋਹਲੂ ਗੇੜਦੇ। ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ, ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ, ਸੱਜਣਾਂ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਕਰਨੀਆਂ, ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਸੰਨ 1880 ਈ. ਦੀ ਆਖਰੀ ਤਿਮਾਹੀ ਵਿੱਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁਰਾਡੇ ਇਕ ਸਮੁੰਦਰੀ ਟਾਪੂ ਮਰਗੋਈ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ, ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ 15 ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਜਹਾਜ਼ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ, ਆਪ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਹੀ, ਮਰਗੋਈ ਵੀ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਸਾਡਾ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਦੀਆ ਪੁਚਾ ਓਥੇ।
ਟੋਲ ਲਏ ਸਤਿਗੁਰ ਓਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ, ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਢੂੰਡ ਢੂੰਡਾ ਓਥੇ।
ਕੰਧਾਂ ਜੰਗਲੇ ਟੱਪ ਕੇ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਲਿਆ ਟਿਕਾ ਓਥੇ।
ਮਿਲਦੇ ਹੋਰ ਭੀ ਰਹੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘਾ, ਪ੍ਰੇਮੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਓਥੇ।[38]

ਸਰਕਾਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੰਦੀ ਜੀਵਨ ਸਮੇਂ ਸੰਪਰਕ ਤੋੜਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਹੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਰੂਸੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਪੱਤਰ ਭਾਈ ਮੀਂਹਾਂ ਸਿੰਘ ਲਿਆਇਆ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹਵਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਜਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਗਲੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਸਮੇਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਆਪ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਸਰਕਾਰ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਇਸ ਯਾਤਰਾ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਠ ਖੁਦ ਕਰੋ ਜਾਂ ਕਰਵਾਉ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹਰ ਅਰਦਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-"ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਕਰੋ-ਮਹਾਂ ਮਲੇਛ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੋ।" ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਂ ਮਲੇਛ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਬੇਲਗਾਮ ਘੋੜਾ ਉਹ ਥਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਬਾਰੇ, 29 ਨਵੰਬਰ 1885 ਦਾ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਬਸਤਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਮੈਥੋਂ ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਸੀ, ਇਹ ਬਸਤਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੜਵਾ, ਪਊਏ, ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਆਦਿਕ ਦੇ ਦਿਉ, ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਕੋਈ ਨਿੱਗਰ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ। ਸੋ ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ, ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਵਾਰ, ਕਈ ਤੱਥਾਂ ਨਾਲ ਝੁਠਲਾਈ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਅੰਤ "ਦੇਹੁ ਦੀਦਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ....," ਕਹਿ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਉਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਮਾਨਤਾ, ਇਕਜੁੱਟਤਾ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਏਗਾ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਸਮਕਾਲੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਉਰਦੂ "ਰਾਹਿ-ਨੁਮਾ ਪੰਜਾਬ", 18 ਫਰਵਰੀ 1867 ਦੇ ਦਿਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ- "ਇਹ

ਅਚੰਭੇ ਅਤੇ ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਲਤਨਤ ਬਾਰੇ ਮੁੜ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।"

ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਸਮੇਂ ਤਾਇਨਾਤ ਪੁਲਿਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ, ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

".........ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸੁਆਰੀ ਲਈ 40 ਘੋੜੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚੱਲਣ ਸਮੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁੱਲਦੇ ਅਤੇ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

...........(ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਂਦੇ, ਬਸਤਰ ਵੰਡਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਜੋ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਦਵਾਦਵ ਕੂਕੇ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। ...... ਉਹ ਬੁਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।"[39]

4 ਨਵੰਬਰ 1871 ਦੀ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਖਾਸੇ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਸ਼ੁਭੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ-..... "ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰਲੀ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਲਹਿਰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।......" ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਜੋ ਰੁਤਬਾ ਉਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹਨੇ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕੀਤੇ ਹੋਣ, ਇਹ ਗੱਲ ਪਰਖਣ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਖੁੰਝਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ ਕਿ ਉਹ ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਚ ਚਰਿੱਤਰਵਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਵੈ ਜ਼ਾਬਤਾ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਕਠਪੁਤਲੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।" ......ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮੈਕਨਬ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕੂਕਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਸਿੱਧੀ ਰਸਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏਕੋਟ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਤਲਾਨਾ ਹਮਲਾ, ਕੂਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੱਤਾ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਾਬਰੀ ਹੈ।[40]

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਚ ਪੁਲਿਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਮੈਕ ਐਂਡਰਿਊ ਦੀ 20 ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਕ੍ਰਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। "ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਹਜਰੋਂ ਦੇ (ਗੁਰੂ) ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਹੁਣ "ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੱਚਾ) ਪਾਤਸ਼ਾਹ" ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।[41] ਰੌਲਾ ਵੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋਕ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਥੀਂ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਂਦੇ, ਸਫਾਈ ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਆਲਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫੜਕਣ ਦਿੰਦੇ। ਇਕ ਵੇਰ ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੰਗਣ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਪਿਆਇਆ ਕਿ ਗ਼ੈਰ ਮਰਿਆਦਿਤ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆਂ, ਗੜਵਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਫਿਰ ਮਾਂਜਣਾ ਪਏਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਐਸੀ ਸੋਧ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਸੋਧੀ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਪਿਆਸਾ ਮੁੜ ਜਾਏ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਖਤ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਬਿਹੰਗਮ ਸਾਧੂਆਂ ਲਈ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਾਬਤਾ ਇਤਨਾ ਸਖਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਹੋਰ ਖ਼ੁਰਾਫ਼ਾਤਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਦਾ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਤਰੇ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਲੰਗਰ, ਮਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਨਾ ਰਹੋ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਚਲੇ ਜਾਉ।[42]

ਇਕ ਵੇਰ ਬਲਾੜ੍ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰੀਏ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ-"ਭਾਈ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਧਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਦਕ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਰੀਝਦਾ ਹੈ।"[43] ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੌਲਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਵਿੱਚ ਭੂਆ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਵੇਰ ਉਹ ਉਥੋਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਦੇ ਲਗਭਗ ਧਨ ਲਿਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਪਾਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੱਸਦਿਆਂ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ।[44]

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ, ਆਪ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ, ਆਪ ਨੇ ਭੈਣੀ

ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਗੋਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਬਾਹੋਵਾਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ- "ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰੰਗੀਆਂ ਕੋ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਮੈਨੂੰ ਮੋਮ ਜਾਮਾ ਕਰਕੇ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਪਾਇ ਛੱਡੋ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਬਚ ਰਹੋ ਸੋ ਕੰਮ ਕਰੋ। ਫੇਰ ਤਾਂ ਨਾ ਮਰੋਗੇ। ਬਚਦੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਜਤਨ ਕਰੋ।"[45]

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ, ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਇਸ ਦੀ ਝਲਕ ਆਪ ਦੇ ਕੂਕਾ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਭੇਜੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ-

"ਏਨਾ ਬਿਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਏਹੁ ਭਰਮ ਪਾਇਆ ਹੈ ਚੰਗਿਆਂ ਚੰਗਿਆਂ, ਏਹ ਕੂਕੇ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਜ ਲੈ ਲੈਣਗੇ ਅਗੇ ਵਾਗੂੰ ਜੈਸਾ ਚੁਗਤਿਆ ਥੋ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਏ ਓਈ ਸਿਖ ਹੈਨਿ, ਏਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਪੈ ਗਏ ਲੋਕਾ ਦਾ ਕਹਾ ਮੰਨ ਕੇ।"[46]

"ਇਕ ਐਤਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅੱਛੀ ਤਰਾ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀ। ਏਨਾ ਨੂ ਏਹੁ ਬਡਾ ਭਰਮੁ ਹੈ, ਚਿਠੀ ਦੀ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਮੇਰੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਕਿਤੇ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸੂੜ ਨ ਕਰਾਇ ਦੇਵੇ। ਏਧੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਹੈ।"

"ਏਨਾ ਦਾ ਐਥੇ ਬੀ ਇਕ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਬਡੇ ਗੋਰੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਲੈ ਕੇ ਆਖੇ, ਏਹ ਆਧਾ ਥੀ ਜੇ ਮੈ ਜਾਣਦਾ ਮੈਨੂ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਉਣਗੇ ਤਾ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਸਭ ਖਾਲੀ ਕਰਾਇ ਦਿੰਦਾ।"[47]

"ਪਿਛੋਂ ਤਾ ਲਿਆਏ ਹੈ ਜੇ ਏਥੇ ਰਹਾ ਤਾ ਚੌਧੇ (1857) ਬਰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਾਇ ਦੇਊਗਾ। ...... ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਏਨਾ ਨੂ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।"[48]

ਉਧਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੱਤਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਇਤਨੇ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, "ਬਹੁਤ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ।"[49]

ਆਪ ਦੀ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਗਹਿਰੀ ਆਸਥਾ ਸੀ। ਸ੍ਰ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਆਈ. ਸੀ. ਐਸ., ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੀਤੇ, ਬਚਨ

ਬਿਲਾਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-"ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਬਚਨ ਸਿੰਘਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ, ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।"[50]

ਅੱਜ ਤੋਂ ਡੇਢ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਰੀ ਜਾਤੀ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਸਦਕਾ, ਸਿਰਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਤਬਕੇ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੌੜਾ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖ਼ਿਮਾ ਧੀਰਜ ਧਾਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਨਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਕਮਾਈ 'ਤੇ ਪਲਣ ਨੂੰ ਅਪਰਾਧ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੌਤਮ ਬੁੱਧ ਜਿਹਾ ਕਰੁਣਾ ਭਾਵ ਸੀ। ਉਹ ਬਦੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੇ ਹਾਮੀ ਹਨ। ਡਾ. ਰਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ, ਅਕਾਲੀ ਆਗੂਆਂ, ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤੀ ਪਰਜਾ ਮੰਡਲੀਆਂ ਨੇ, ਆਪ ਦੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਉੱਚ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ, ਦਸਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰਵ ਸੈਨਿਕਾਂ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਖਾਸਾ ਅਫਿਰਕੂ, ਸਾਮੰਤ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ, ਜਨਵਾਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ-ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸ਼ਨ ਦਾ ਬਿਸਤਰਾ ਗੋਲ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਦੇ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹਨ, ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮੇਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਸ ਉੱਚ ਦੁਮਾਲੜੇ, ਬੁਲੰਦ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੀ ਵਿਲੱਖਣ ਹਸਤੀ ਬਾਰੇ, ਕੁਝ ਕੁ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਨਸ਼ਾ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਆਪ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਸਾਰਥਿਕ ਹਨ।

ਸਮੂਹ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ, ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਗੌਰਵ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ, ਸੌੜੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਮਨਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਫੁੱਟ ਨੋਟ :

1. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ (ਸੰ. ਮਲਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੜੈਚ) ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼ ਦਿੱਲੀ, 2014 ਸਫਾ 48-49, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ - ਮਾਲਵੇਂਦ੍ਰ, 1957, ਦਿੱਲੀ ਸਫਾ 17
2. ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਹੋਵਾਲ - ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ (ਸੰ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਸਫਾ 103
3. ਉਹੀ, ਸਫਾ 124
4. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ, ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਰੇ 28 ਕਬਿੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ-

   "ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਅਠਾਨਵੈ ਮੈਂ ਪਲਟਨ, ਗਈ ਥੀ ਜੋ ਹਜਰੋਂ ਮੈਂ ਰਾਜ ਕਾਜ ਹਿਤ ਹੈ।

   ਸੰਤਨ ਕੇ ਮਿਲਬੇ ਕਾ ਸ਼ੌਕ ਥਾ ਮਹਾਨ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਰਸਾਤੋ ਯਾ ਤੈ ਜਾਇ ਜਿਤ ਕਿਤ ਹੈ॥ 7॥"
5. ਬਾਹੋਵਾਲ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 109-10
6. ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ, ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕਾਦਰਾਬਾਦੀ ਤੀਜੀ ਛਾਪ 1998 ਈ., ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਫਾ 29
7. ਬਾਹੋਵਾਲ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 140
8. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ. , ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਫਾ 61
9. ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜਨਵਰੀ 1947, ਦਿੱਲੀ, ਸਫਾ 33-34
10. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ., ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਫਾ 63-64
11. ਬਾਹੋਵਾਲ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 163-64
12. ਉਹੀ, ਸਫਾ 204
13. ਉਹੀ, ਸਫਾ 211
14. ਰੀਬੈਲਜ਼ ਅਗੇਂਸਟ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ (ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸੰਪਾਦਿਤ ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ), ਸਫਾ 38 ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਥੌਰਨ ਟੋਨ ਦਾ 2 ਫਰਵਰੀ 1867 ਦਾ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਕੱਤਰ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ, ਐਸ. ਵਿੱਲੀ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤਰ

15. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (ਸੰ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਸਫਾ 483, "ਹੋਰੁ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਡੀ ਇਹ ਅਰਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਲ 1919 (ਬਿਕਰਮੀ) ਕਤਕਬਦੀ ਦੀ ਦੀਪਮਾਲਾ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਹੋ, ਕੂਕਿਓ ਤੁਸੀਂ ਤਨਖਾਹੀਏ ਹੋ। ਤਨਖਾਹ ਲੁਆਏ ਬਿਨਾ ਨਾ ਥੁਆਨੂ ਤਖਤੀ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦੇਣਾ ਹੈ ਨਾ ਤੁਸਾ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੈ।"

16. ਬਾਹੋਵਾਲ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 225-26

17. ਉਹੀ, ਸਫਾ 232

18. ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ 462

19. ਆਲਿਮ, ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਸਫਾ 57-58

20. ਉਹੀ, ਸਫਾ 79-81

21. ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ 158-65, 22 ਨਵੰਬਰ 1871 ਦਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਟੀ. ਏ. ਓ. ਕੂਨਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਈ. ਜੀ. ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਪੱਤਰ।

22. ਆਲਿਮ, ਉਹੀ, ਸਫਾ 83-84

23. ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਸਫਾ 72-75, ਲਾਹੌਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਆਦਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੁਰਾਣੇ ਪੂਜਾ ਸਥਲ ਤੋੜ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈਆਂ।

24. ਭਾਹੋਵਾਲ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 250

25. ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ 77

26. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕਾਦਰਾਬਾਦੀ, ਸਫਾ 77

27. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 72

28. ਬਾਹੋਵਾਲ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 270

29. ਉਹੀ, ਸਫਾ 271

30. ਉਹੀ, ਸਫਾ 318

31. ਉਹੀ, ਸਫਾ 319-20

32. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ 135-38, ਐਲ. ਐਚ. ਗਰਿਫਿਨ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਸਕੱਤਰ ਵਲੋਂ 17 ਅਕਤੂਬਰ 1871 ਦਾ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਈ. ਸੀ. ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਪੱਤਰ

33. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 133-38

34. ਬਾਹੋਵਾਲ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 346
35. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 371-72
36. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 396
37. ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਦੀ ਗੱਦ ਰਚਨਾ "ਅਪੂਰਵ ਬਲੀਦਾਨ" ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ 10 ਮਾਘ 1992 ਬਿ. ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਨਵਰੀ 1936, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਫਾ 37
38. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘੁ ਬਗੁਲੀ ਕਲਾਂ ਕ੍ਰਿਤ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਅਰਥਾਤ ਤਵਾਰੀਖ ਨਾਮਧਾਰੀ, 1958, ਦੂਜੀ ਛਾਪ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸਫਾ 52
39. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ 57-62, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਦੀ 20 ਮਾਰਚ 1867 ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ
40. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 145-54, ਮੈਕਨਬ ਰੀਪੋਰਟ
41. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 154-57, ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ
42. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ (ਸੰ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ), ਸਫਾ 516-17
43. ਬਾਹੋਵਾਲ, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਸਫਾ 327
44. ਉਪਰੋਕਤ, ਸਫਾ 387
45. ਉਹੀ, ਸਫਾ 410
46. ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਸਫਾ 129
47. ਉਹੀ, ਸਫਾ 146-47
48. ਉਹੀ, ਸਫਾ 155-56
49. ਰੀਬੈਲਜ਼ ਅਗੇਂਸਟ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੂਲ (ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ), ਸਫਾ 796
50. ਪੰਚਨਦ (ਸ੍ਰਿ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਿਬੰਧ), ਸੰ. ਸ੍ਰ. ਜੈਤੇਗ ਸਿੰਘ ਅਨੰਤ, ਸਫਾ 97

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ :
ਕਰੀਵਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਰਸਾ
(ਹਰਿਆਣਾ) ਫੋਨ : 099963-71716

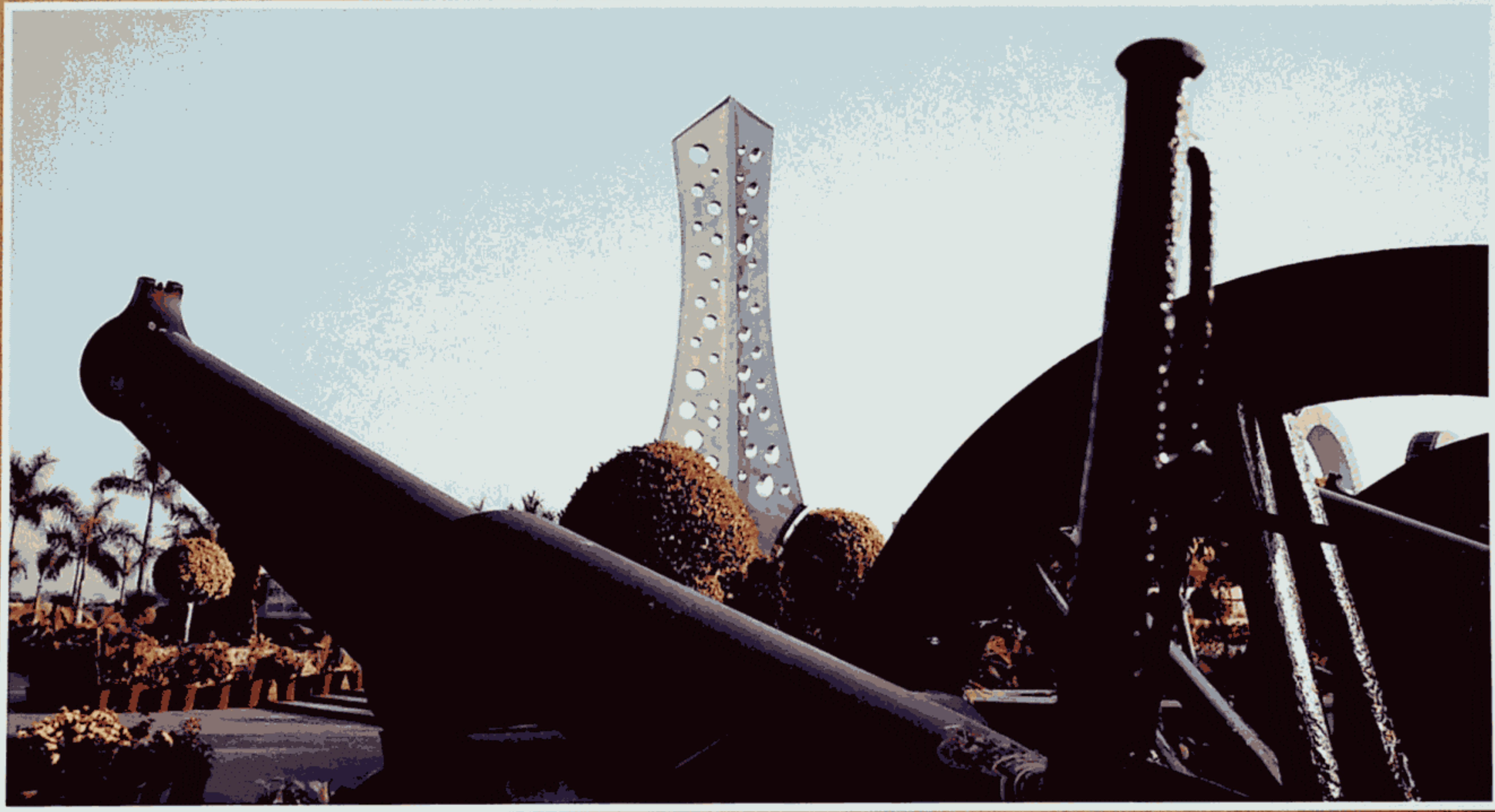

ਅਮਰ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

12 ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਲਕ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਡੀ.ਸੀ. ਕਾਵਨ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਾ ਝਪਟਿਆ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਅਤੇ ਗਰਦਨ ਕੱਟ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। **(17 ਜਨਵਰੀ 1872 ਈ: ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ)**

ਇਓਂ ਰੱਖ ਵਖਾਈ ਕੂਕਿਆਂ, ਕੁੱਲ ਆਲਮ ਜਾਣੇ।
ਸਭ ਤੋਪਾਂ ਹਿੱਕੀਂ ਝੱਲੀਆਂ, ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਭਾਣੇ।
ਆਨ ਵਿਆਹੀ ਸੰਜੋਗਤਾ, ਵਿੰਹਦੇ ਰਹੇ ਰਾਣੇ।
ਜੋ ਸੀਸ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖਦੇ, ਜੱਗ ਪਾਪ ਮਿਟਾਣੇ।
ਇਹ ਚਾਤਰ ਸਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਨਾ ਹੋਣ ਪੁਰਾਣੇ।

ਸ੍ਰ. ਹਰਸਾ ਸਿੰਘ ਚਾਤਰ "ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ"

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮਾਰਕ (ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ) ਪੰਜਾਬ।